

Den Haag

post 65 1965 - 1995 ARCHITECTUUR

IN DEN HAAG

Inhoud

WONINGEN &
WOONCOMPLEXEN

6

KANTOREN &
BEDRIJFSGEBOUWEN

22

KERKEN

32

SCHOLEN

34

MAATSCHAPPELIJKE &
OPENBARE VOORZIENINGEN

37

OPENBARE RUIJTE

42

OVERIG

44

STRUCTUREN

46

GESLOOPT

48

Inleiding

Post 65 is de architectuur uit de jaren 1965–1995. De waardering en interesse voor deze ‘jonge bouwkunst’ zijn zoals ook uit de reacties in het kader blijkt, nog niet heel groot. Post 65 was de tijd waarin men de in verval geraakte wijken van de stad rigoureuus ging aanpakken. Grote delen van het centrum, Schilderswijk, Loosduinen en Scheveningen werden herschikt en vernieuwd naar de stedenbouwkundige en architectonische opvattingen van dat moment. Ook geheel nieuwe wijken werden gebouwd, zoals Nieuw Waldeck, Houtwijk en Kraayenstein in het voormalige tuindersgebied. De soms al te voortvarende aanpak van gemeente en projectontwikkelaars werd in het begin van de jaren zeventig een halt toegeroepen door verontruste burgers. Zij zagen met lede ogen in hoog tempo vertrouwde stukjes stad verdwijnen. Door het nieuwe fenomeen inspraak kregen zij in het vervolg medezeggenschap over de bouwplannen.

Het was een vaak turbulente tijd die duidelijk haar sporen in de architectuur heeft nagelaten. Dat heeft unieke stijlkenmerken opgeleverd. Gebouwen uit de jaren zeventig en tachtig zijn daardoor gemakkelijk herkenbaar. Lag het accent in de jaren zeventig op kleinschaligheid en variatie, de crisisjaren tachtig werden gekenmerkt door soberheid. ‘Schuin en bruin’ versus ‘strak en grijswit’. Doordat deze gebouwen in hoog tempo worden gesloopt is dit erfgoed kwetsbaar. Toch zijn er ook in deze periode belangrijke structuren en gebouwen aan de stad toegevoegd. Bekende architecten als Herman Hertzberger, Aldo van Eyck, Theo Bosch, Carel Weeber en Dick Apon hebben hieraan een substantiële bijdrage geleverd. Experimenten op het gebied van volkshuisvesting zorgden voor bijzondere woonprojecten. Het Couperusduin is daarvan een voorbeeld.

Sporthal

ONDERZOEK NAAR POST 65

Na de aandacht voor het erfgoed uit de wederopbouw (1940-1965), is nu de tijd aangebroken om de ‘jonge bouwkunst’ van de volgende periode, Post 65, in kaart te brengen en te waarderen.

In november 2017 heeft de afdeling Monumentenzorg & Welstand van de gemeente Den Haag een Projectplan inventarisatie en publicatie Post 65 (1965-1995) opgesteld met als doelstellingen:

- inzicht krijgen in de monumentale en cultuurhistorische waarden van de Haagse bouwkunst uit de periode 1965-1995;
- opbouw van kennis en waardering van de stedenbouw en bouwkunst uit dit tijdvak;
- het onder de aandacht brengen bij een breed publiek van dit culturele erfgoed.

WERKWIJZE

Het onderzoek is gedaan door Botine Koopmans (adviseur erfgoed en expert Post 65 architectuur) en Judith van Hoogdalem (adviseur monumentenzorg, afdeling Monumentenzorg & Welstand). Voor reflectie en feedback werd een klankbordgroep van vier deskundigen samengesteld, bestaande uit de architecten Rainer Bullhorst, Diedrick de Vilder, Laurens Vis en secretaris van de Welstands- en Monumentencommissie Sander van der Ven. De klankbordgroep had als specifieke taak de aangedragen structuren en objecten te beoordelen, van commentaar te voorzien en ook zelf voorstellen te doen. Per Haagse wijk is gekeken welke stedenbouwkundige ontwikkelingen er tussen 1965 en 1995 plaatsgevonden hebben. Vervolgens is verder ingezoomd op de verschillende objecten die in deze periode gebouwd zijn. Dat konden kantoren, wooncomplexen en scholen zijn, maar ook openbare gebouwen, straatmeubilair en infrastructuur. Alles bij elkaar waren dit bijna duizend objecten, ensembles en structuren. Elk onderdeel is apart bekeken en heeft, met behulp van de klankbordgroep, een eerste beoordeling gekregen. Toen viel iets meer dan de helft af, omdat er bijvoorbeeld al te veel gewijzigd was of sprake was van te weinig onderscheidende kwaliteit. De ruim vierhonderd stuks

Voormalig ministerie van Buitenlandse Zaken

die overbleven, zijn vervolgens nog een keer bekeken.

Hier kwam als eindresultaat een selectie uit voort van vier structuren en honderd objecten die als representatief voor de periode Post 65 zijn aangemerkt.

SELECTIECRITERIA EN AFBAKENING

Voor de selectie is gekeken naar de volgende aspecten: stedenbouw (context, ensemble, situering), architectuur (bouwstijl, bouwwijze), cultuurhistorie (functie, experiment), typologie, zeldzaamheid en gaafheid. Bovenal was belangrijk of de structuur en het object kenmerkend zijn voor de periode en daar iets over vertellen. Ook de reeds gesloopte waardevolle Post 65 gebouwen hebben een plekje gekregen achterin deze brochure.

Als eindjaar is gekozen voor 1995 omdat met het einde van de grote stadsvernieuwingsprojecten en de start van de bouw van Vinex-wijken een nieuwe periode in de stedenbouw en architectuur was aangebroken.

ZOMAAR EEN GREEP UIT REACTIES OP POST 65 ARCHITECTUUR:

fantasieloos en armoedig, die punaisebouw met gevelplaten; het Centraal Station is extreem lelijk, een Oostblokgebouw; de Koninklijke Bibliotheek is net een schoenendoos op pootjes; de ontzettend lelijke sociale woningbouw uit de jaren zeventig en tachtig veroorzaken puisten in de binnenstad, dat had zo niet moeten; het laatste stuk van de Zwolsestraat met die afgrijselijke bulen van trappenhuisen is dan de entree van een badplaats: zo ongestvrij.

Afkomstig uit de rubriek ‘Ter Plekke’ in de weekkrant *Den Haag Centraal*, diverse uitgaven 2018 en 2019.

Couperusduin

AANDACHT GENEREREN VOOR POST 65

Het uitbrengen van deze brochure met de eerste resultaten van de Haagse Post 65 architectuur is een belangrijke stap op weg naar een grotere waardering bij een breed publiek.

Maar er wordt al meer gedaan, zoals het project ‘Jonge Bouwkunst ontdekken en fotograferen’ dat via de Historische Informatiepunten (de HIP’s) wordt georganiseerd. Het publiek wordt actief betrokken en uitgedaagd via workshops zelf Post 65 architectuur in de wijk te ontdekken en te fotograferen. De mooiste foto’s zullen worden geëxposeerd en uitgewerkt in fietsroutes door de stad.

In een later stadium zullen het onderzoek en de inventarisaties verder worden verdiept in een publicatie in de gemeentelijke VOM-reeks.

Woningen & wooncomplexen

“

In die tijd was de auto nog heel populair en die wilde men het liefst zo dicht mogelijk bij huis hebben.

”

1

DRIVE-IN WONINGEN
ELVIRALAND 35 t/m 89
Architectenbureau Blankespoor en De Vries
1971

De drive-in woning kwam op in de jaren vijftig en was in de jaren zeventig nog altijd onverminderd populair. De autogarage bevindt zich op de begane grond naast de entree, en de keuken en woonkamer liggen er boven op de eerste verdieping. Begin jaren zeventig werden deze twee blokken met in totaal achttien woningen opgeleverd in de naoorlogse uitbreidingswijk Mariahoeve. In die tijd was de auto nog heel populair, en die wilde men het liefst zo dicht mogelijk bij huis hebben.

6

2

'APPARTEMENTENHOTEL HAGHEDUYN'
KIJKDUINSESTRAAT 1120 t/m 1190
Architectenbureau Lucas & Niemeijer
1972

Bij het ontwerp van dit complex is nadrukkelijk rekening gehouden met de bestaande duinomgeving. Het duin loopt op naar de kant van de zee. De opbouw van het complex volgt deze beweging doordat het volume aan deze zijde een laag hoger is. Kenmerkend voor het tijdvak is dat er gebruik gemaakt is van geprefabriceerde witte gevelbanden en galerijplaten. Toch ademt het ook nog de jaren zestig uit door de strakke vormgeving en het gebruik van baksteen in de kopgevels.

3

'COUPERUSDUIN'
BURGEMEESTER PATIJNLAAN 10 t/m 814
H. van Beek (Atelier PRO) i.s.m. S. Schamhart
1972-1975

Dit is het enige project dat in het kader van het programma Experimentele Woningbouw (1968-1980) in Den Haag gerealiseerd werd. Het gebouw heeft een hoge woningdichtheid (293 woningen) met veel verschillende woningtypes en gedraagt zich toch goed in de wijk door de zorgvuldige inpassing. Het is helemaal bedacht vanuit de plek waar het moest komen, namelijk een oud duinterrein, wat te zien is aan het duinlandschap dat terugkomt op de binnentuinen en rondom het gebouw. Couperusduin wordt geroemd vanwege de mensvriendelijke uitstraling en wordt gezien als een verademing na de jaren zestig.

7

4

WOONGEBOUW
NIEUWE PARKLAAN 2 t/m 42
Architekten- en ingenieursburo J. Mehrrens
1972

Het flatgebouw is gelegen op een wigvormig perceel tussen de Nieuwe Parklaan en het kanaal. Het gebouw met 54 appartementen is niet ontworpen als één massief blok maar kent verspringingen in bouwhoogte: het laagste volume telt vier verdiepingen en het hoogste tien. Daarnaast

verspringen de volumes ten opzichte van elkaar in situering op het perceel. Dit maakt dat het gebouw een levendige en speelse uitstraling heeft. De bekleding van de gevels bestaat uit een typisch Post 65 materiaal, namelijk prefab grindbeton.

5

**VRIJSTAANDE WONING
KATWIJKSELAAN 59**
Batist-Lochtenberg
1974

Hoewel we meerdere voorbeelden kennen van Post 65 paviljoenscholen, is dit het enige paviljoenachtige woonhuis in Den Haag. Het eengezinshuis heeft een levendige plattegrond en is goed te herkennen aan de 'hoedjes', de piramidevormen op het dak die elk een kamer van het huis bekronen (keuken, woonkamer en drie slaapkamers). Recentelijk is de woning uitgebreid en is de pergola, typerend voor het tijdvak, verwijderd. Toch blijft het een herkenbaar en zeldzaam voorbeeld van Post 65 parterrebouw.

6

**FLAT, WOONERF EN VRIJETIJDSCENTRUM
REDERSERF 2 t/m 300 e.o.**
H. Storch en W. Ehlers
1974-1978

In Scheveningen is veel gebeurd in de Post 65 periode. Oude karakteristieke gebouwen werden gesloopt en in de plaats kwam nieuwbouw. Zo ook dit woningbouwproject met patio's, een flat en een vrijetijdscentrum. De twee Duitse architecten zetten de hoge flat als een wand aan zee. Door het op betonkolommen van zes meter hoog te plaatsen bleef echter het zicht naar zee vrij vanaf de landzijde, waar zich de patio's bevinden. Het woongebouw is niet één blok maar varieert in hoogte van zes tot negen lagen. Het vrijetijdscentrum, met oorspronkelijk geknikt bruin rookglas, is in 2000 verbouwd.

7

**STADSVERNIEUWING SCHEVENINGEN
WERFSTRAAT 5 t/m 25, 33 t/m 43, 94 t/m 110, 124 t/m 146**
C. Feiter
1975-1978

Als reactie op de Scheveningse stadsvernieuwing uit de jaren zestig, die zich kenmerkte door hoogbouw, besloot men hier de nieuwbouw aan te passen aan de schaal van de bestaande bebouwing. Het handhaven van de bestaande structuur van het oude dorp Scheveningen was het uitgangspunt. De bestaande huizen werden zo veel mogelijk gespaard, en alleen de stukken die technisch echt te slecht waren, werden gesloopt. Het resultaat is bouwen in open gaten, wat ingewikkelder en duurder is dan een nieuw blok neerzetten maar wel het oude stedelijk weefsel recht doet. De twaalf blokken eengezinswoningen zijn opgezet als hofjeswoningen en onmiddellijk te herkennen aan de afgeknotte daken en forse boeiboorden.

8

**'RESIDENTIE SEINPOST'
SEINPOSTDUIN 42 t/m 186**
C.G. Dam
1975-1979

In Scheveningen is tijdens de stadsvernieuwingperiode veel misgegaan, maar dit luxe appartementengebouw van Cees Dam wordt alom geprezen als voorbeeld van bouwen aan zee. Het gebouw is zo georiënteerd dat alle zeventig appartementen zon en zee zien. Daarom loopt de bouwhoogte richting de zee ook af. Op de hoek van de woonvertrekken bevindt zich steeds een ronde serre. De kenmerkende witte tegels die het een frisse uitstraling geven zijn bovendien bestand tegen het zeeklimaat.

9

**'ZHB-HOVEN'
NOORDWAL, TWENTSTRAAT, Z.H.B.-HOVEN**
H. Klunder
1975-1981

Dit project moet gezien worden als reactie op de cityvorming en het huisvestingsbeleid van de jaren vijftig en zestig, waarbij er voornamelijk massale, homogene en anonieme flats gebouwd werden. De 332 woningwetwoningen werden gerealiseerd op het terrein van de voormalige Zuid-Hollandse Bierbrouwerij (ZHB), en moesten het stedelijk weefsel van het oude stadscentrum herstellen. Kenmerkend voor het project en het tijdvak is de verwevenheid van openbare en privéruimten, en de karakteristieke elementen als hoekramen, erkers en schuine daken. Ondanks de hoge woningdichtheid heeft elke woning kwaliteit. De stad kreeg er een geslaagde woonbuurt bij op de plek van een groot voormalig industrieel complex.

10

VIER WOONFLATS
JOHAN VAN OLDENBARNEVELTLAAN 23 t/m 33
 Architecten- en ingenieursburo J. Mehrrens
 1977

Deze vier luxe woonflats, twee grotere en twee kleinere blokken, zijn gebouwd als losstaande villa's. Ze zijn van een veel grotere schaal dan de oorspronkelijke villa's die op deze plek stonden, maar dit wordt enigszins verzacht doordat de gebouwen alzijdig ontworpen zijn en er gebruik

gemaakt is van traditionele baksteen. De blokken staan bijna als vanzelfsprekend in het groen dat deze villawijk rijk is. Alle verspringingen in het gevelbeeld en de schuine daken zijn typisch voor de periode.

13

WOONGEBOUW
PIET HEINPLEIN 5 t/m 124, ANNA PAULOWNA STRAAT 2 t/m 6A
 J.R. Koning
 1978

Dit gebouw bevat 109 woningen en vijf winkels. Ondanks dat het in vergelijking met de omringende historische bebouwing behoorlijk fors is, vindt het wooncomplex toch aansluiting met de omgeving door de overeenstemmende vormgeving van paars/bruin metselwerk in combinatie met hardhouten ramen en witte banden. Ook in de opbouw is rekening gehouden met de omgeving door de bouwhoogte naar de belendende panden toe af te laten lopen. Op de hoeken zijn in het metselwerk leuke details te vinden van zigzag-gende bakstenen.

11

'DE MARKTHOF'
GEDEMPTE GRACHT 401 t/m 607
 Hofman (Verhave, Luyt, De Jongh)
 1976

Dit superbouwblok past helemaal in de tijd van grootstedelijkheid. Het wooncomplex met kantoren en winkels functioneert op zichzelf bijna als zelfstandige stad door de combinatie van functies, wat erg kenmerkend is voor de tijd. De begane grond, waar een passage met winkels in zit, kent een verscheidenheid aan toe- en doorgangen. Ook de materialisatie van baksteen met betonbanden is kenmerkend. Door de tijd heeft het enkele verbouwingen ondergaan, waarbij bijvoorbeeld de kantoorverdieping verdwenen is ten behoeve van meer appartementen.

WOONGEBOUW
MEIDOORNSTRAAT 19 t/m 29
 Architecten- en ingenieursburo J. Mehrrens
 1978

Dit blok met zeventien woningen is onopvallend ingepast in een vroeg twintigste- eeuwse straat. De begane grond is iets opgetild vanaf het maaiveld en een elegant stoepje leidt naar de voordeur. Typisch jaren zeventig is de baksteen in combinatie met betonnen elementen en de verspringende vensterpartijen

12

14

WOONGEBOUW
ZEEKANT 48 t/m 51
 J.M. Stokla (Van den Broek en Bakema)
 1978-1980

Vlak in de buurt van Residentie Seinpost (zie 8) ligt dit enorme baksteentje dat zich weinig van de strandomgeving aantrekt. Qua schaal past het met zijn zeven bouwlagen helemaal niet bij de vroeg twintigste- eeuwse herenhuizen in de directe omgeving. Ook de donkere baksteen straalt niet direct zon, zee en strand uit. Typisch Post 65. Wel heeft de architect de betonnen balkons wit gehouden. In de balkons zijn vensters met afgeronde hoeken geplaatst, waardoor je vanuit je luie stoel toch de zee kunt zien.

“
**Ook de donkere
 baksteen straalt niet
 direct zon, zee en strand
 uit. Typisch Post 65.**
 ”

15

**WOONGEBOUW
HOOIKADE 41-42**
M. van der Hoeven
1978-1980

In de periode van Post 65 werd er ook historiserend gebouwd, zoals dit pand laat zien. Voor de snelle voorbijganger zal dit een oud huis lijken, maar in werkelijkheid stamt het uit 1980.

**WOONGEBOUW
JACOB HOPSTRAAT 41 t/m 57**

C.A.E. Pattiselanno
(Mehrtens & Van Veldhoven Architecten)
1979

Het wooncomplex met acht appartementen staat op de hoek van twee straten als invulling in een grotendeels negentiende-eeuwse wijk. Het ontwerp is overhoeks opgepakt wat het vrij uniek maakt. De verspringingen in de gevel en de witte accenten van de betonnen gevelranden en balkons zijn kenmerkend voor de tijd.

16

18

**TWEE WOONGEBOUWEN
GEVERS DEYNOOTPLEIN 62 t/m 223**
Spruit, De Jong, Heringa
1979-1980

Op basis van een door Jaap Bakema gemaakte studie van het Gevers Deynootplein, werden deze twee woongebouwen tegenover elkaar gerealiseerd aan weerszijden van het plein. De twee gebouwen zijn elkaars spiegelbeeld. Op de begane grond bevinden zich winkels en horeca. Doordat de bebouwing zijwaarts oploopt blijft het uitzicht op het Kurhaus behouden. Kenmerkend zijn de betonnen rondbogen boven doorgangen en de blauw-witgestreepte luifels.

**WOONGEBOUW
HAVENKADE 4 t/m 7**
Architectenbureau Homan en Hooijmans
1980-1984

Dit appartementencomplex is vormgegeven als twee losse pandjes. Met de kapverdieping is geprobeerd aan te sluiten bij het aangrenzende pand, maar het is een schijnkap. Typisch is het gebruik van lichte steen en de halfronde balkons en luifels.

“
Typisch is het gebruik
van lichte steen.
”

19

**‘RESIDENCE ROYAL’
BADHUISWEG 58 t/m 58U, STEVINSTRAAT 97 t/m 99W, LEUVENSESTRAAT 2 t/m 2J**
A. Bonnema
1979

Abe Bonnema is vooral bekend van zijn functionalistische kantoorgebouwen in het noorden van het land, maar ook dit typische jaren zeventig woningcomplex in Scheveningen is van zijn hand. De plattegrond is U-vormig en beslaat drie straten. De witbetonnen elementen, schuine daken, verspringende vensterpartijen en uitkragende balkons zijn erg kenmerkend voor dit tijdvak. Saillant detail is dat de parkeerkelder in het geval van een luchtaanval moest functioneren als openbare schuilplaats.

17

**WOONGEBOUW
BURGEMEESTER PATIJNLAAN 1030 t/m 1232**
C.J.M. Weeber
1981

Dit project van de bekende architect Carel Weeber ligt naast Couperusduin (zie 3). Waar Van Beek en Schamhart bij Couperusduin uitgingen van getrapte en verspringende gevelwanden, is het wooncomplex van Weeber strak met alleen halfronde balkons die uitspringen. Dit heeft ook te maken met het verschil in woningsoorten: respectievelijk vrije sectorwoningen tegenover woningwetwoningen. Het resultaat is een strak bouwblok, zo gevouwen op het perceel dat er een introvert en een extravert plein ontstaat. Het gestreepte metselwerk is kenmerkend voor de periode.

20

'ZUIDWALLAND'

ZUIDWAL 55 t/m 76, HELENA VAN DOEVERENPLANTSOEN 16 t/m 84

Architectenbureau Reijenga-Postma
1982

In de hoek van de singelomgrachting ligt dit sociale woningbouwcomplex. Het bestaat uit één gesloten bouwblok, waarbij de zijden aan het water straatwanden vormen. De architect heeft zich laten inspireren door de Haagse portiekwoning, met beneden- en bovenwoningen. De voordeuren van de benedenwoningen liggen aan de straat. Elke overdekte buitentrapp geeft toegang tot drie bovenwoningen. Zo komen

bewoners elkaar regelmatig tegen. Bovendien zorgen de verschillende woningtypes (variërend van H.A.T.-eenheden tot vijfkamerwoningen) ervoor dat er een mix aan bewonerstypen is. Het binnengebied bestaat uit privétuinen van de benedenwoningen; de bovenwoningen hebben een dakterras. Ondanks de omvang oogt het plan toch vriendelijk.

21

14

22

'HOEJE VAN ELF' SUMATRASTRAAT 230

Buro v.d. Heyde/Jense
1982

Bij een hofje denken we vaak aan een eeuwenoud woningcomplex. Maar deze hofjeswoningen stammen uit de jaren tachtig, en zijn daarmee uniek in Den Haag. Aan de Sumatrastraat lag een garagebedrijf met op het binnenterrein garageboxen. Op particulier initiatief werden deze garageboxen omgebouwd tot elf kleine woningen. Destijds werd het initiatief juichend ontvangen omdat het betekende dat er een garagebedrijf uit de dichtbevolkte wijk verdween en de woningvoorraad toenam.

23

'HUIS JAGER' VIOLENWEG 30

Bentham Crowel Architecten
1982

De vrijstaande villa heeft een simpele vorm van een gesloten blok dat aan één zijde, waar de tuin zich bevindt, geheel geopend wordt. De andere zijden hebben slechts kleine ovale vensters. Aan de geopende zijde bevindt zich op de eerste verdieping een galerij, zodat de kamers ook vanaf buiten ontsloten kunnen worden. De blauwe hekwerken maken het geheel af.

WOONGEBOUW KAZERNESTRAAT 68 t/m 86

S. Schamhart
1984

Alles aan dit wooncomplex schreeuwt de jaren tachtig: de trespa platen, de hoekoplossingen, de balustrades met een niet te missen gele kleur en de afvoeren van de gevelkachels die onder de vensters piepen. Het kenmerkende blok werd ontworpen door de bekende architect Sjoerd Schamhart.

24

STADSVERNIEUWINGSPROJECT OOG IN 'T ZEILSTRAAT / KATERSTRAAT

H. van Beek (Atelier PRO)
1983-1987

Dit is een van de bekendste stadsvernieuwingsprojecten van Den Haag. De voorheen problematische Katerstraat werd door Hans van Beek getransformeerd met respect voor de historische omgeving en haar karakter. De variëteit in woningen werd gehandhaafd terwijl de straat

25

'HET KLAVERBLAD' PIETER LASTMANSTRAAT e.o.

A. van Wijngaarden
1984

Dit superblok bevatte oorspronkelijk 206 woningwetwoningen in vijf carrés, later is er nog een zesde carré bijgebouwd. Het bestaat uit portiekwoningen in vier lagen en eengezinswoningen. Door de opzet in de vorm van een klaverblad is het een enigszins in zichzelf gekeerd blok. Het negeert de oude rooilijnen in de van oorsprong negentiende-eeuwse Schilderswijk en ook qua schaal past het niet in de wijk. Juist daarom is het tekenend voor de (vroeg) stadsvernieuwing.

15

26

toch duidelijk één geheel is. Al vlak na de oplevering in 1987 werd het genoemd als een 'voorbeeldig stukje stadsvernieuwing'. Dit project vormde een omslagpunt in het denken over de toekomst van de stad.

**HOUTSKELETWONINGEN ZEEHELDENKWARTIER
WITTE DE WITHSTRAAT, ROGGEVEENSTRAAT e.a.**
Passchier VandenSteen
1985

27

Deze houtskeletwoningen zijn vanaf 1983 gebouwd op dertien 'open gaten', braakliggende bouwplaatsen in de wijk. Het flexibele bouwsysteem van een betonnen fundering met een houten draagsysteem leent zich zeer goed voor het opvullen van gaten tussen bestaande bebouwing. De architecten hebben gekozen voor een eigentijdse vormgeving en materialisatie in plaats van de destijds gebruikelijke imiterende en historiserende verschijningsvormen. NRC Handelsblad schreef in 1985: 'Als poging om een eerlijke eigentijdse invulling verdient het moedige plan respect.'

**WOONGEBOUW
R.J. SCHIMMELPENNINGKLAAN 14 t/m 18**
Van Veldhoven Partners
1985-1987

29

Dat de jaren tachtig ook chic kunnen zijn, bewijst dit woningcomplex in de villawijk Zorgvliet. Het gebouw is opgezet als een soort klassiek woonhotel, inclusief een tuinontwerp, zoals dat in de jaren dertig veel gebouwd werd. Het maakt een rustige en evenwichtige indruk door de symmetrische opbouw en de consequente toepassing van witte accenten.

**STUDENTENWONINGEN
OBRECHTSTRAAT 452**
Arpros
1986

30

Het studentenhuus is zorgvuldig ingepast in de bestaande negentiende-eeuwse gevelwand. Het bestaat uit twee volumes die ten opzichte van elkaar iets verschuiven waardoor er een knik ontstaat. In de 'knik' bevinden zich de entree, keukens en andere gemeenschappelijke ruimtes. Met de opbouw van het pand en het kleurgebruik is duidelijk geprobeerd aan te sluiten bij de buurpanden. Het is eigenlijk een Post 65 vertaling hiervan.

28

**'WITTE ANNA'
JAN VAN RIEBEEKSTRAAT**
Groep 5
1985-1987

De 'Witte Anna' wordt vanwege de vorm en kleur ook wel 'de Keukenrol' of 'de peuk van Duivesteijn' (naar de toenmalige wethouder Stadsvernieuwing) genoemd. Vanaf de begane grond tot en met de achtste verdieping loopt een opening, zodat men onder het gebouw door kan lopen. Het gebouw, met op de bovenste twee verdiepingen oorspronkelijk een restaurant, was lange tijd het hoogste woongebouw van Nederland.

“
**De 'Witte Anna' wordt
vanwege de vorm en kleur
ook wel 'de Keukenrol' of
'de peuk van Duivesteijn'
genoemd.**
”

“
**Het gebouw is opgezet
als een soort klassiek
woonhotel.**
”

31

**'PANDERCOMPLEX'
BROUWERSGRACHT, BUITENOM, SPIJKERMAKERSSTRAAT**
D.A.K. Architecten
1985-1990

Het eerste project in de stadsvernieuwing waarbij een groot stedelijk complex, met respect voor de bestaande structuur, werd herbestemd. Aanvankelijk was het plan om de oude Panderfabriek te slopen ten bate van nieuwbouw, maar vanwege protesten van buurtbewoners werd besloten tot verbouw van het bestaande industriecomplex. Uiteindelijk bleken de onderling sterk verschillende gebouwdelen goed aan te sluiten bij het programma met verschillende woonvormen en bewonersgroepen. De monumentale delen werden zorgvuldig gerestaureerd en delen die bouwtechnisch te slecht waren, werden vervangen door nieuwbouw. De voorzichtige transformatie en herbestemming binnen de bestaande stad is lange tijd een van de paradepaardjes van de Haagse stadsvernieuwing geweest.

16

17

32 **'DE PAVILJOENEN'**
SUZE ROBERTSONSTRAAT 4 t/m 76
 Van Herk & De Kleijn
 1986-1987

Het complex bestaat uit driekamerwoningen op de begane grond en maisonnettes daarboven, die ontsloten worden via een galerij. De trappen naar die galerij vallen meteen op door de gebogen daken. Op de hoeken van het blok bevinden zich trappen die de koppevel, in combinatie met de compositie van baksteen met stucwerk, een heel interessante uitstraling geven.

33 **APPARTEMENTENCOMPLEX VAN LENNEPWEG 48 t/m 54**
 Architectenbureau Bečka Thunnissen
 1986-1988

Er gebeurt van alles bij dit appartementencomplex met vier luxe woningen. Het bestaat uit drie bouwlagen met daarboven een dubbelhoge 'kap'. Op de hoek van de bovenste verdieping bevindt zich een rond balkonnetje. Op een andere hoek heeft het blok een ronde serre over meerdere verdiepingen. Het metselwerk heeft gekleurde banden en af en toe komen we een trespa plaat tegen. De architect heeft duidelijk alles uit de kast getrokken.

“
De architect was niet bang om grijze steen te gebruiken.
 ”

35 **WOONGEBOUW HARMELENSTRAAT 25 t/m 121**
 Van Harmelen en v/d Toorn Vrijthoff
 1987

Elegant en eenduidig, dat is hoe je dit blok woningen zou kunnen typeren. De lange strook met 42 woningen kent weinig poespas en wordt enkel aangekleed door een strak raster van prefab betonnen kolommen en balken. Het raster ondersteunt de derde bouwlaag, die op enige afstand voor de eerste en tweede verdiepingen uitsteekt. De architect was niet bang om een grijze steen te gebruiken in deze straat met verder enkel traditionele baksteenarchitectuur.

36 **WOONGEBOUW EN PARK VAN DER VENNEPARK**
 A. Siza i.s.m. Dienst Groenwerken
 1987-1988

Tijdens de stadsvernieuwing werden 200 woningen gesloopt om het Van der Vennepark aan te leggen. Het ontwerp werd gebaseerd op de rechthoekige verkaveling die kenmerkend is voor de Schilderswijk. In 2011 is het park opnieuw ingericht, waardoor het originele ontwerp helemaal verdwenen is. Het woongebouw in het park, ontworpen door Mecanoo en verder uitgewerkt door de Portugese architect Alvaro Siza, bestaat nog wel. De twee woon-eenheden hebben een markante vormgeving, die teruggrijpt op de architectuurperiode van zowel de Amsterdamse School als de Stijl: baksteen met gesloten gevels en pleisterwerk met grote glasvlakken.

18 **HOUTSKELETWONINGEN SCHEVENINGEN**
OOSTSTRAAT 14-16 / ROGSTRAAT 2 t/m 13, 29 / WILLEM BEUKELSZOONPLEIN 32-34
 Hoenders + Partners
 1987

Als experiment binnen de stadsvernieuwing werden deze woningen in zelfbouw uitgevoerd. De toekomstige bewoners konden onder begeleiding zelf de afbouwwerkzaamheden verrichten. Vanaf de jaren tachtig begon houtskeletbouw populair te worden, omdat er zuiniger met energie omgegaan moest worden en met dit bouwsysteem gemakkelijk grote isolatiewaarden konden worden bereikt. Daarnaast kon het huis snel en goedkoop in elkaar gezet worden. De vijf kleurige blokken

houtskeletwoningen in Scheveningen refereren aan het verleden als vissersdorp en zijn toch eigentijds.

34

'TUSSENSTROOK'
WITTE DE WITHSTRAAT 204 t/m 208, ELANDSTRAAT 287 t/m 463, ELANDPLEIN 335 t/m 433
 T. Bosch
 1987-1990

Dit project heet de Tussenstrook omdat het op een smal stuk grond tussen twee straten ingepast is. Het bestaat uit twee parallel lopende blokken woningen, met daartussen een verhoogd binnenplein. Doordat het binnenplein zich op de eerste verdieping bevindt is de gehele begane grond beschikbaar voor de winkels die zich daar bevinden. Kenmerkend voor dit project zijn de halfronde serres, die bij de maisonnettes zelfs een dubbele verdiepingshoogte hebben.

37

38

WOONGEBOUW
HOUTZAGERSINGEL 155 t/m 161 / GERARD DOUSTRAT 48
 Architectenbureau INBO
 1988

Een groot stadsvernieuwingsproject in Den Haag waarbij meer dan 250 woningen gerealiseerd werden, verdeeld over vier straten. We kijken hier naar het blok dat op de hoek van twee straten neergezet werd. De hoekoplossing, twee kolommen die samen komen maar de hoek net openhouden, is creatief gevonden. Ook het dubbelhoge portiek met loggia's erboven werkt goed. Al met al staat het complex heel stoer op de straathoek.

'SLACHTHUISTERREIN'
TAK VAN POORTVLIETSTRAAT,
THIJSESTRAAT E.A.

Diverse architecten,
 stedenbouwkundig ontwerp A. Rossi
 1988-1996

39

Het oude bedrijfsterrein van het slachthuis moest omgetoverd tot een nieuwe woonwijk. De toenmalige wethouder haalde er de Italiaanse architect Aldo Rossi bij, die het stedenbouwkundige plan bedacht. Hierbinnen verrezen koopwoningen, sociale huurwoningen, een school en diverse bedrijven van architecten(bureaus) als DKV, Steigenga Smit en Umberto Barbieri. Een groot project met veel woningtypes, veel groen en behoud van de karakteristieke schoorsteen.

SOCIALE HUURWONINGEN
DEDEMSVAARTWEG 587 t/m 617
 J.L. Mateo
 1989-1993

40

Een strook van anderhalve kilometer lang in Loosduinen werd aangewezen voor het Woningbouwfestival, een bijzondere (permanente) architectuurtentoonstelling waar bekende namen als Mecanoo en OMA aan meededen. Ook dit complex met huurwoningen is gebouwd in het kader van het festival. De Spaanse architect Mateo gebruikte rode en witte trespa beplating zodat er sprekende gevels ontstonden. Een ander element dat in het oog springt is de stalen toegangstrap.

DUBBELE VILLA
RIJSLAG 25-25A

R. Bullhorst
 (Bullhorst Architecten Stedenbouwers)
 1990-1993

41

De dubbele villa bestaat uit twee vleugels die ten opzichte van elkaar zijn geknikt omwille van privacy en bezonning. De twee vleugels omarmen als het ware het water waaraan zij gesitueerd zijn. Aan de waterkant heeft het gebouw grote raampartijen die over een dubbele verdiepingshoogte lopen, aan de straatkant is het geslotener omdat dit de schaduwzijde is. Om die gevel toch ook transparantie te geven zijn de trappenhuizen en ingangspartijen van glas.

STADSVERNIEUWINGSPROJECT
HOBHEMASTRAAT 182 t/m 382
EN 103 t/m 329
 R. Uytenga
 1990-1993

42

De Hobbemastraat is gelegen in de Schilderswijk, de grootste stadsvernieuwingswijk van Nederland. Het uitgangspunt bij de renovatie van de straat was dat de karakteristieken van de negentiende-eeuwse wijk behouden zouden blijven. En dus kregen deze blokken op de begane grond winkels en kantoren met erboven woningen, zoals dat traditioneel bij de bedrijvigheid in deze wijk het geval was. De blokken liggen aan weerszijden van de straat over een lengte van zo'n 250 meter. Ze ogen niet massief doordat de hoeken open gelaten zijn en de laagste verdiepingen terug liggen vanaf de rooilijn. Ook de hoogte van de arcade draagt bij aan die openheid.

DUBBELE VILLA
HAN STIJKELPLEIN 28-30

C.P. van Heerden
 1991-1992

43

Dit vrijstaande blok met twee woningen ligt aan drie zijdes aan de straat en is daarom alzijdig ontworpen. Het leuke is dat elke gevel anders is. De ene gevel is heel transparant en bestaat bijna geheel uit glasplaten, terwijl de andere juist veel houtdelen heeft en daardoor geslotener oogt. De open-dichtverhoudingen van de verschillende verdiepingen, en binnen een enkele bouwlaag, werken zeer goed. Ook steken sommige geveldelen uit en liggen andere juist terug. Dit alles maakt de gevels heel levendig.

Kantoren & bedrijfsgebouwen

44

ONDERZOEKSTOREN TNO
OUDE WAALSDORPERWEG 63-65
R.D. Bleeker
1965-1966

De onderzoekstoren staat bij het fysisch laboratorium van TNO dat uit twee lage bouwvolumes met patio's bestaat (in 1983 uitgebreid met een derde naar ontwerp van dezelfde architect). De ranke toren van gele baksteen is ongeveer 45 meter hoog. Beeldbepalend zijn de drie uitkragende bovenste lagen, die tussen brede betonplaten zijn opgesloten en voorzien van brede ramen. Het gedeelte daaronder is vrijwel geheel gesloten met aan één zijde kleine vierkante raampjes. De hoeken zijn afgeschuind en de vloeren zijn aan de buitenkant gemarkeerd door witte betonnen banden. De markante vormgeving van de toren met afgeschuinde hoeken wijst al in de richting van de vormtaal van de jaren zeventig.

“
De markante vormgeving van de toren wijst al in de richting van de vormtaal van de jaren zeventig.
”

22

23

45

KANTOOR
BUITENHOF 45-53
B. van Kasteel
1966-1971

Op de hoek van het Buitenhof verrees in de vroege Post 65 periode een groot kantoorpand tussen de historische bebouwing in het oudste deel van Den Haag. Het is knap hoe de architect de inpassing van een dergelijk gebouw in deze gevoelige omgeving stedenbouwkundig heeft opgelost. Door de harmonieus in elkaar geschoven volumes en het gebruik van kolommen op de begane grond en op de bovenste verdieping is massaliteit vermeden. De horizontale geleiding van de gevels met de lange raamstroken tussen borstweringen zorgt voor een vloeiende aansluiting met de belendende lagere panden.

“
Het is knap hoe de architect de inpassing heeft opgelost.
”

46

HOOFDKANTOOR SIEMENS
PRINSES BEATRIXLAAN 800
M.P. Schutte en G.H. Bellaard
1970-1971

Het hoofdkantoor bestaat uit drie geschakelde volumes van verschillende hoogtes die vrij in een fraai aangelegde tuin staan. De gevelopbouw kent een strakke ritmiek van brede betonnen borstweringen met diepliggende vensterstroken. Er is geen hiërarchie in de gevels aangebracht: voor-, zij- en achterkanten zijn identiek en consequent om de hoeken doorgezet. Ondanks de zware betonnen belijning oogt het gebouwencomplex licht en transparant. In 2014-2015 is het hoofdkantoor gerenoveerd en heringericht door JHK Architecten, met behoud van de karakteristieke jaren zeventig-gevels met de donkere borstweringen. Al eerder, in 1987-1989, werd het kantoor uitgebreid met een extra gebouw (ontwerp G. Standke, uitvoerend architect JHK Architecten) in een andere architectuurstijl.

23

24

47

KANTOOR (CENTRAAL STATION)
KONINGIN JULIANAPLEIN 10
K. van der Gaast en J. Bak
1970-1976

Als een enorme poort markeert dit hoge en smalle kantoorgebouw het eindpunt van de twaalf sporen van het Centraal Station Den Haag. De toegangsruimten tot de stationshal zijn onder het kantoorgedeelte geschoven dat op de derde verdieping begint. Het kantoor telt elf verdiepingen. De gevels zijn horizontaal geleed door een afwisseling van grindbetonnen platen en gekoppelde vensterreeksen. Het grootschalige en brutalistische karakter van het kantoorgebouw past nog bij de sfeer van de jaren zestig.

De omgeving van het stationsgebied is de afgelopen jaren ingrijpend vernieuwd. Ook dit gebouw is op onderdelen aangepast, waarbij helaas in 2010 de markante luifel waar onder ooit de auto's voorreden, is verwijderd.

48

VOORMALIG MINISTERIE VAN BUITENLANDSE ZAKEN BEZUIDENHOUTSEWEG 67

D.C. Apon (Architectenbureau Apon, Van den Berg, Ter Braak, Tromp)
1974-1985

De honderden kleine kolommen zorgen voor een fascinerend gevelbeeld van dit in structuralistische stijl ontworpen kantoorgebouw. Samen met de opdeling in kleinere volumes en de vele verspringingen zorgen zij ervoor dat het kantoor ondanks de grootte, niet massief overkomt. Het is uitgevoerd in grijs beton en baksteen. Door de grillige vorm heeft het in de volksmond de bijnaam 'Apenrots' gekregen, een naam die tevens naar de architect verwijst.

Aan twee kanten grenst het aan doorgaande wegen; de achterkant ligt aan een binnenterrein, in de directe nabijheid van de Koninklijke Bibliotheek.

UITBREIDING VREDESPALEIS CARNEGIELAAN 1-2

J. Schrieke
(Architectenbureau Brouwer en Deurvorst)
1975-1977

50

Nauwelijks zichtbaar vanaf de openbare weg, werd het Vredespaleis tussen 1975 en 1977 uitgebreid met een aanbouw. Deze is met een luchtbrug verbonden met de achterzijde van het paleis en staat op kolommen zodat het zicht op de tuinen intact blijft. De architect Jaap Schrieke koos voor een opzet in paviljoens met opvallende naar één kant schuin aflopende daken. Deze grillige vormgeving is heel typerend voor de jaren zeventig, maar toch harmonieert de uitbreiding wonderwel met het Vredespaleis uit 1907-1913. De architect heeft dan ook zorgvuldig naar een aansluiting gezocht door hetzelfde materiaal te gebruiken, maar dan omgekeerd: de gevels zijn bij de uitbreiding van natuursteen opgevuld met baksteen. En de kolommen zijn even hoog als de plint van het paleis. In 1997 vond nogmaals een uitbreiding plaats, door dezelfde architect, die naadloos aansluit aan die uit de jaren zeventig.

KANSELARIJ VAN POLEN VAN LENNEPWEG 45-51

J.R. Koning
1975-1977

49

Het kantoor met woonhuis bestaat uit twee bouwvolumes, met een interessante hoekverdraaiing van het rechterdeel. Het linkerdeel (het kantoor) wordt gekenmerkt door brede witte banden met afgeronde hoeken en een transparante invulling van glaswanden daartussen. Het hoekverdraaide rechterdeel (het woonhuis) is juist massiever ontworpen. Het bestaat vrijwel geheel uit baksteen waarin de witte banden, maar dan veel smaller, terugkomen. De open balkons op de hoek verspringen ritmisch ten opzichte van elkaar. Dit lijnenspel is kenmerkend voor de jaren zeventig.

24

KANTOOR KONINGINNEGRACHT 1-5 / HOUTWEG 90-100

M.J. Bečka

1975-1983

51

Wat dit kantoor bijzonder maakt is de bekleding van de gevels met witte betonplaten die voorzien zijn van fijne zwarte lijntjes. Het maakt de indruk of het kantoor uit legosteentjes is opgebouwd. Het is gesitueerd op de hoek van de Houtweg en de Koninginnegracht en beslaat een fors oppervlak. Het grootste deel strekt zich langs de Koninginnegracht uit.

Toch komt het kantoor niet massaal over door de opdeling in kleinere eenheden, die door een licht verdiepte strook van elkaar worden gescheiden, waarin op subtiële wijze de hemelwaterafvoeren zijn opgenomen. Het gevelbeeld kent een grote diversiteit door de hoekige erkers, de strakke ritmiek van de blokken langs de bovenrand en de roefenkappen met hun wisselende hoogtes.

25

UITBREIDING HOOFDBUREAU POLITIE BURGEMEESTER PATIJNLAAN 35

W.S. van der Erve
1978-1981

52

Architect W.S. van der Erve kreeg in 1952 opdracht een nieuw hoofdbureau van de politie te ontwerpen. Hij koos voor een strenge uitstraling omdat hij de taak van de politie als vermanend en bestraffend zag. De uitbreiding van het hoofdbureau in 1978-1981 is ook van de hand van Van der Erve. Hier heeft hij de lijn van handhavers van de wet voortgezet in een grijs betonnen gebouw van een burchtachtig karakter waarin de regelmatig over de gevels verdeelde ramen diep uitgesneden zijn. Het arkelorentje en de hoektoren refereren aan de structuur van een burcht en illustreren treffend de taak van de politie.

**TWEDE KAMER
DER STATEN-GENERAAL
LANGE POTEN 4**
P.B. de Bruijn
1981-1991

54

De nieuwbouw voor de Tweede Kamer is op harmonieuze wijze ingepast tussen de historische gebouwen van het Binnenhof en de Lange Poten, zonder dat er concessies zijn gedaan aan het materiaalgebruik. Voor de gevels is gepolijst graniet gebruikt en het glas is in gepolijst staal gevat; moderne materialen die toch goed passen tussen de oude bebouwing. De nieuwbouw bestaat uit een atrium, een vergaderzaal in de vorm van een ronde boog aan de Hofplaats en een toren op de hoek van het Spui met onder meer het perscentrum. Aan de linkerkant strekt zich een lange passage uit van de Hofplaats tot aan het Plein, waarin de zalen voor commissievergaderingen zijn ondergebracht.

53 **KANTOOR
BEZUIDENHOUTSEWEG 50**
Architekten- en ingenieursburo J. Mehrrens
1979-1982

Naast de belendende gebouwen oogt dit kantoorgebouw vrij bescheiden, maar door de markante vormgeving van de gevels trekt het toch alle aandacht. Het is uit verschillende volumes opgebouwd. Tussen de hoog oprijzende witte betonplaten zijn donkere in roeden onderverdeelde ramen aangebracht, die met ronde bogen worden afgesloten. Aan de onderzijde buigt aan de linkerkant het glas naar binnen toe, als begeleiding van een onderdoorgang en de ingang. De keuze voor deze opvallend donkere glaskleur is uniek in Den Haag en contrasteert prachtig met het witte beton.

De architectuur is een vroeg voorbeeld van de combinatie van glas en gevelplaten die in de jaren tachtig gebruikelijk werd.

**VOORMALIG MINISTERIE VAN SOCIALE ZAKEN EN WERKGELEGENHEID
ANNA VAN HANNOVERSTRAAT 4**
H. Hertzberger (Architectuurstudio Herman Hertzberger)
1980-1990

Architect Herman Hertzberger ontwierp voor dit ministerie een fors kantoorpand op een rechthoekig perceel tussen de Schenkkade en het spoor. Geheel volgens de principes van het structuralisme deelde hij het gebouw op in elkaar herhalende achthoekige volumes, de 'werkeilanden'. De werkeilanden worden door een langgestrekte, gemeenschappelijke straat verbonden. Tussen die hoekige volumes manifesteert de hoofdingang zich onopvallend als een rechthoekig betonnen poortje. In de strakke repeterende ordening van zowel de werkeilanden als in de gevelbehandeling geldt dit voormalige ministerie als één van de beste voorbeelden van structuralisme in Den Haag uit de periode Post 65.

55

56

**KANTOOR
TORENSTRAAT 187 / NOORDWAL 4-10**
Mehrtens en Van Veldhoven Architecten
1982-1984

In het forse kantoorgebouw op de hoek van de Torenstraat en de Noordwal gebeurt ongelooflijk veel doordat de architecten hebben gekozen voor een zo groot mogelijke diversiteit aan vormen en materialen die op schijnbaar willekeurige manier met elkaar zijn vermengd. Het resultaat is een adembenemende variëteit in architectuur. De lichtgrijze steen wordt gecombineerd met tegels

en glas, op de begane grond bevindt zich aan de Torenstraat een arcade, ronde erkers worden afgewisseld met rechthoekige balkons en de hoeken zijn zowel afgerond als recht. In kleur en vorm ademt alles typisch jaren tachtig. Ook de in deze tijd veel gebruikte boogjes ontbreken niet.

57

**'HOFSTAETE'
PARKSTRAAT 15-25**
J. Brouwer (Jan Brouwer Associaties)
1983

Dit lichte, licht gekleurde kantoorgebouw op de hoek van de Parkstraat en de Kazernestraat contrasteert op aangename wijze met de donkere bakstenen Kloosterkerk op de hoek van het Lange Voorhout. Het strakke volume met een fraaie ritmiek van vensters heeft een opengewerkte bovenkant en een terugliggende afgeschuinde hoek. De hoek wordt geaccentueerd door een forse kolom die de bovenverdieping steunt. Hier bevindt zich de ingang, bereikbaar via een klein bordes. Stedenbouwkundig is het gebouw uitstekend ingepast doordat het op vloeiende wijze de versmalling van de Parkstraat na de Kazernestraat inleidt.

58

**KANTOOR
KONINGINNEGRACHT 12**

Architectenbureau
Thunnissen-Van Kranendonk-Becka
1983

De symmetrisch ingedeelde voorgevel van het kantoorpand voegt zich goed tussen de twee negentiende-eeuwse buurpanden. De sobere witte gevel is geleed door gestileerde twee aan twee geplaatste halfzuilen waarvan de minuscule kapiteeltjes de gootlijst steunen; een verwijzing naar het postmodernisme dat met name in de jaren negentig populair zou worden. Vier strakke als een doosje vormgegeven dakkapellen vormen een contrast met die van de buurpanden.

“

**De symmetrische voorgevel
voegt zich goed tussen de
twee buurpanden.**

”

**KANTOOR
SCHEVENINGSEWEG 62-66**

Architectenbureau
Luyt-De longh-Abels-Grasveld
1986-1987

62

Het is vanaf de Scheveningseweg niet direct waarneembaar, maar dit kantoor kent een bijzondere opbouw. Het bestaat uit twee blokken, waarbij het linkerblok zich aan de achterzijde in een vloeiend gebaar over het rechter heen vouwt. Zo ontstaat een royaal voorplein voor de ingang. Ook in de gevelbehandeling heeft het architectenbureau zich uitgeleefd in een bijzondere combinatie van materialen met een opvallend trapsgewijs oplopend glazen geveldeel, en is het rechterblok van een kartelrand voorzien. In het lichte kleurgebruik en de expressie is het kantoor onmiskenbaar jaren tachtig.

**KANTOOR
BEZUIDENHOUTSEWEG 267 t/m 275**

Architectenbureau De Bruijn,
Van Veldhoven Partners en
Architectenbureau Braaksma en Roos
1983-1988

61

De verrassing uit de jaren tachtig zit verborgen achter de gevels van vijf voormalige herenhuizen uit circa 1860 aan de Bezuidenhoutseweg. Tussen 1983 en 1988 zijn de tot kantoor getransformeerde huizen geheel afgebroken, waarna de voorgevels en de linkerzijgevel op een nieuwe fundering weer in oude stijl zijn opgebouwd. Achter de gevels verrees een nieuw kantoorgebouw dat met een uitbouw werd uitgebreid. Beide volumes, kantoor en uitbouw, zijn eenvoudig vormgegeven, maar de gevels laten een prachtig raster van witte vlakken en donker glas zien. Bijzonder is de uitwerking van de vier hoeken van de uitbouw die aan de onderzijde geheel transparant is gehouden.

**VOORMALIG KANTOOR STAALBANKIERS (UITBREIDING)
TOURNOOIVELD 3-5**

H. van Beek en L. Thier (Atelier PRO)
1987-1990

63

De opgave voor het architectenbureau was complex: gevraagd werd een uitbreiding van het in een monumentaal pand gevestigde kantoor van Staalbankiers aan de Lange Houtstraat. Behalve kantoorruimtes en parkeerplaatsen moest ook gezorgd worden voor een sportaccommodatie en een kantine. De uitbreiding werd gerealiseerd op het binnenterrein achter de panden Tournooiveld 3-5 die Staalbankiers kon verwerven. Hier werden op het tot een patio ingericht terrein een smalle kantoorvleugel met een golvende gevel gerealiseerd en een toren met lift en trappenhuis als verbinding met het oude deel. Vleugel en toren zijn beide met spiegelglas bekleed.

**VOORMALIG
HOOFDKANTOOR RODE KRUIS
LEEGHWATERPLEIN 27**

Architectenbureau
Roosendaal en Van Reijzen
1983-1987

60

Het voormalige hoofdkantoor van het Rode Kruis aan het Leeghwaterplein is een markant bouwwerk, dat uit eenvoudige witte blokken met een regelmatig patroon van ramen is opgebouwd. De blokken kragen iets uit ten opzichte van de begane grond en rusten op smalle rode kolommen. De hoeken van de blokken en van de ramen zijn afgerond; deze zachte belijning die de gebouwen een vriendelijke uitstraling geven, is karakteristiek voor Post 65. In het kantoor komen studentenwoningen.

**KANTOOR EN BEDRIJFSHALLEN
PLATINAWEG 10-20 /
CHROOMSTRAAT 3-25**

Bakema, Moeke, Wedlake en Associaties
1983-1984

59

Het kantoor bestaat uit drie blokken waarvan de gevels in een strak regelmatig grid zijn onderverdeeld. Zij zijn door middel van luchtbruggen verbonden met de bedrijfshallen erachter. Wat dit kantoor bijzonder maakt, is de glazen gevel tussen twee van de blokken aan de Platinaweg, die als een waterval naar beneden stroomt. Deze 'waterval' architectuur is zeldzaam in Den Haag en is een spannende variant op het gebruik van glazen gevels die zo karakteristiek zijn voor Post 65 architectuur (zie ook 88).

28

29

64**KANTOOR
RAAMWEG 9-11**
R. Bullhorst
(Bullhorst Architecten Stedenbouwers)
1988-1989

Blauwgrijs, glimmend en glad: dit kantoorgebouw is onmiskenbaar jaren tachtig en vormt een vreemde eend in de bijt in de rij historische panden van rode baksteen aan de Raamweg. Het ontwerp van architect Rainer Bullhorst was in die tijd dan ook niet onomstreden. Toch, hoe afwijkend ook, het gebouw conformeert zich aan de omgeving in maat en schaal. De opbouw in drie lagen met een referentie aan een kap is klassiek en de vormgeving van de gevel met de erkertjes sluit aan bij de belendende panden.

**VOORMALIG KANTOOR
TOBIAS ASSERLAAN 5**
F. van Dongen (Architecten Cie.)
1988-1991**65**

De uitgebalanceerde rechthoekige vormtaal van dit voormalige kantoorgebouw (nu de ambassade van Japan) komt schitterend tot zijn recht te midden van de riante villa's in de wijk Zorgvliet uit 1913-1915, die vrijwel allemaal tot kantoren en ambassades zijn getransformeerd. Het gebouw mag met recht een kantoorvilla worden genoemd. Het strakke witte volume wordt op de hoeken op ingenieuze wijze begrensd en begeleid door donkere schijven van glanzend marmer.

30

66**UITBREIDING ALGEMENE REKENKAMER
LANGE VOORHOUT 8 / KAZERNESTRAAT**
A. van Eyck en H. van Eyck
1992-1997

Ondanks dat het een groot contrast betreft met het historische stedelijke weefsel, is het mooi om te zien hoe dit grote gebouw voor de Algemene Rekenkamer als een slang door de oude bebouwing glijdt. De architecten Aldo en Hannie van Eyck hebben het opgedeeld in kleinere bouwdelen met afgeronde vormen. De bekleding met keramische tegels met patronen in zestien kleuren in hoofdzakelijk blauw en grijs, is in deze omgeving bepaald gedurfd, maar is samen met de gebogen gevels, conform de stijl van de vroege jaren negentig. Vanaf het Lange Voorhout gezien is de uitbreiding verborgen, maar aan de Kazernestraat is hij zichtbaar.

67**BENELUX-BUREAU VOOR DE INTELLECTUELE EIGENDOM
BORDEWIJKLAAN 15**
H. Hertzberger (Architectuurstudio Herman Hertzberger)
1990-1993

Het kantoor bestaat uit vier vleugels, die door twee torens bijeen lijken gebonden. Twee van de vleugels maken een scherpe hoek met de andere twee. Er bovenop troont een cirkelvormige vergaderruimte. Dit levert een prachtige compositie op van elkaar kruisende en samenbindende volumes, die versterkt wordt in de wijze waarop de gevels zijn vormgegeven. Zij zijn bekleed met een chique grijze natuursteen, gecombineerd met strak belijnde vensterreeksen.

Het ontwerp van Herman Hertzberger toont een stijlverandering ten opzichte van het structuralistische voormalige ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid uit de jaren tachtig.

“

**Het ontwerp van
Herman Hertzberger toont
een stijlverandering.**

”

31

Kerken

68

VOORMALIGE KERK H.H. ENGELBEWAARDERS BRANDTSTRAAT 89

Hendriks, Campman, Tennekes Architecten
1981-1982

Ooit verraadde een (nu verwijderd) eenvoudig kruis aan de gevel dat het hier om een kerk gaat. Voor het overige manifesteert dit als een blok vormgegeven gebouw van grijze betonsteen zich niet als een traditionele kerk met schip en toren. De soberheid van de crisisjaren tachtig komt hier goed tot uiting. Desondanks is het ontwerp aansprekend door de intrigerende smalle strook die over het midden van de kerk van de voor- naar de achtergevel is gelegd als extra verhoging van de kerkzaal. Aan de voorzijde loopt de strook uit in een klokkentoren in de vorm van een stalen doosframe die op twee vierkante kolommen rust. De ingang links is voorzien van de voor de jaren tachtig kenmerkende zware, bijna lompe, luifel van trespa. Daarnaast bevindt zich de sacristie. De kerk is aan de rechterkant verbonden met een basisschool in dezelfde architectuurstijl.

“
Ooit verraadde een
eenvoudig kruis aan de
gevel dat het hier om een
kerk ging.

”

32

69

PASTOOR VAN ARS KERK AALTJE NOORDEWIERSTRAAT 4-6

A. van Eyck
1968-1969

Tussen het groen van het Wijndaelerplantsoen rijst een bijna ongenaakbaar donkergrijs gebouw op, de Pastoor van Ars Kerk. De kerk lijkt een sterk gestileerde versie van een traditionele kerk met een hoog middenschip en twee lage zijbeuken. Aan de buitenzijde geeft de kerk weinig prijs van wat er binnen gebeurt. Er zijn geen ramen in de gevels, alleen twee ingangen, die door een halfcirkelvormige uitbouw worden geaccentueerd. Het resultaat is een uitzonderlijk ontwerp, met invloeden van het structuralisme. Vanwege de grote architectuurhistorische waarde is de kerk beschermd als gemeentelijk monument

KERK HEILIGE ANTONIUS VAN PADUA FLUWELN BURG WAL 45

A. van Kranendonk (Architectenbureau Thunnissen-Van Kranendonk-Bečka)
1983-1984

De kerk heeft een opvallende vorm door het spel van de rijzende en dalende muren, waartussen het lage tentdak is opgesloten. In top een kruis met vier armen op een bol. De dakrand wordt gemarkeerd door witte betonnen blokken met daaronder lisenen die de bakstenen muren in smalle stroken geleden en plaats bieden aan een reeks hoge ramen.

Vooraf door het gebruik van de witte betonnen accenten is de architectuur van de kerk een kenmerkend voorbeeld van Post 65 architectuur. Ook de zware luifel (die oorspronkelijk wit was) boven de ingang op de hoek is karakteristiek voor deze periode.

70

33

Scholen

71

VOORMALIGE OPLEIDINGSSCHOOL VOOR KLEUTERLEIDSTERS STOKROOSSTRAAT 185 Architectenbureau Fels & Kroon 1968-1969

De kubische opbouw van de school met zijn verspringende volumes wortelt in de traditie van de Nieuwe Haagse School. Ondanks de strakke opzet is het gevelbeeld heel speels door de afwisseling van de transparante raampartijen en de bakstenen muurdelen. De bovenste laag van het linkerdeel is naar achteren gesitueerd, waardoor ruimte is ontstaan

voor een breed balkon met een subtiel vormgegeven hekwerk. Dit is het laatste gezamenlijke schoolproject van Architectenbureau Fels & Kroon op wiens naam vele scholen in Den Haag staan.

DE VRIJE SCHOOL ABBENBROEKWEG 7

J. Peters (Architectenbureau Peters, Billings und Ruf)
1974-1982

72

De kenmerkende 'schuine en bruine' vormen uit de jaren zeventig komen wonderwel overeen met de uitgangspunten van de antroposofische architectuur met haar schuine vlakken, beweeglijkheid en verspringingen. Dat zien we hier goed terug in deze zeldzaam origineel bewaarde basisschool in antroposofische stijl die in een V-vorm breed uitwaaiert over het schoolplein. De school heeft een grillige plattegrond waar de schoollokalen ten opzichte van elkaar verspringen en voorzien zijn van schuine boeiboorden en ramen met afgeschuinde hoeken. Het is een paviljoenschool, een type dat in de jaren zeventig populair was (zie 73).

73

VOORMALIGE LAGERE SCHOLEN PADDEPAD 6-8 Dienst Gemeentewerken 1977-1979

Helemaal in de kleinschaligheidsgedachte van de jaren zeventig zijn de paviljoenscholen. De voormalige openlucht- en lom-school aan het Paddepad is daarvan een goed bewaard en illustratief voorbeeld. Het complex bestaat uit een aantal paviljoens en twee gymnastiekzalen die losjes over het terrein zijn uitgestrooid. De paviljoens bevatten de schoollokalen. Ze hebben alle markante schuin aflopende daken met rondom bovenlichten in de 'schuine' vormtaal van de jaren zeventig.

75

De opbouw in blokvormige volumes, de grijze betonsteen en de markante ramen passen geheel in de sfeer van de jaren tachtig en zijn een goed voorbeeld van Post 65 architectuur. De detaillering van dit voormalige schoolgebouw en clubhuis is opvallend verzorgd. Vooral de ramen langs de dakrand die iets naar voren steken, zorgen voor een bijzondere uitstraling. De gebouwdelen zijn rond een intiem binnenplein gegroepeerd. Daar is ook de ingang te vinden, die in een hoekportiek is verstopt.

KONINKLIJK CONSERVATORIUM JULIANA VAN STOLBERGLAAN 1 L.H.J. Waterman 1976-1980

74

Op een door druk verkeer omgeven kavel dat oorspronkelijk bedoeld was voor een ministerie, verrees tussen 1976 en 1980 een kloek gebouw van grijze betonsteen voor het complex dat officieel 'Centrum voor uitvoerende kunsten en kunstonderwijs op het gebied van theater en muziek alsmede voor het voortgezet onderwijs' heette. In het ontwerp hield de architect rekening met de omgeving. Zo plande hij langs de lawaaige Utrechtsebaan de grote concertzaal met gesloten gevels. Ondanks het massieve grijze uiterlijk oogt het gebouw aantrekkelijk door het levendige spel van uitstekende betonblokken, erkertjes en uitbouwtes, en wisselende bouwhoogtes.

VOORMALIGE SCHOOL EN CLUBHUIS DE GHEIJNSTRAAT 51 Architectenbureau De Bruijn 1981

35

76**VOORMALIGE STREEKSCHOOL
BROUWERSGRACHT 50**J. Verhoeven
1981-1986

Markant gelegen op de hoek van de Brouwersgracht en het Hoge Zand springt het zilvergrijze pand met zijn smalle hoge ramen direct in het oog. De voormalige Streekschool huisvest nu het ROC Mondriaan. Architect Jan Verhoeven heeft gezorgd voor veel afwisseling. De bouwlagen verspringen trapsgewijs en het zilvergrijs wordt gecombineerd met donkere en lichtbruine baksteen met sierrandjes op de hoeken. Ondanks het grote volume van het gebouw past het goed in de historische omgeving in het centrum van Den Haag.

**JAN LIGTHARTSCHOOL
SLICHERSTRAAT 5-7**Van den Broek en Bakema
1983**77**

Het compacte schoolgebouw van grijze betonsteen heeft de typische uitstraling van de jaren tachtig. De basisschool vormt onderdeel van een complex met een sporthal, een tweede basisschool en een parkeergarage. De grijze steen wordt gecombineerd met helderblauwe metalen raamkozijnen en hekjes met draadraster in de vrolijke kleuren groen, roze, blauw en geel. De hoeken zijn mooi uitgewerkt met afgeschuinde ramen waar ronde betonnen kolommen voor zijn gezet. De ligging is door de omringende appartementenblokken intiem en beschermt. Van de beperkte ruimte is slim gebruik gemaakt door de speelplaats aan de voorzijde op de parkeergarage te leggen.

**'DE KLIMOP'
CARTESIUSSTRAAT 2-4**F. van Dongen (Architecten Cie.)
1990-1992**78**

De architectuur van deze basisschool laat in vorm en materiaal zien dat we de jaren tachtig hebben verlaten. Het is een eenvoudige doos van twee lagen hoog, met als blikvanger een ruim veertig meter lange gevel van glazen bouwstenen. In de avonden licht de school als een enorme lampion op in de straat. Dwars op de doos is de gymnastiekzaal geprojecteerd die hoog boven het maaiveld op kolommen staat en bekleed is met geprofileerde zilverkleurige platen.

Met dit ontwerp keerde architect Frits van Dongen weer terug naar het oude gangschooltype, dat in de jaren zeventig met de paviljoenscholen minder populair was geworden.

Maatschappelijke & openbare voorzieningen

79**NATIONAAL ARCHIEF
PRINS WILLEM ALEXANDERHOF 20**S. Schamhart
1972-1979

Op knappe wijze heeft architect Sjoerd Schamhart door de stapeling van verschillende volumes en het spelen met afwisselende vormen een gebouw gecreëerd dat zowel uitnodigend als imponerend is door de omvang en de vele functies die erin zijn ondergebracht. Het past daarom ondanks zijn volume perfect in de kleinschaligheidsgedachte van de jaren zeventig, zonder te vervallen in kneuterigheid. Bij mooi weer lijkt het gebouw op te lichten, omdat de witte geglazuurde verblendsteen van de gevels het zonlicht weerkaatst.

“
Bij mooi weer lijkt
het gebouw op te
lichten omdat de witte
geglazuurde verblendsteen
het zonlicht weerkaatst.
”

80

VOORMALIGE NEDERLANDSE BLINDENBIBLIOTHEEK ZICHTENBURGLAAN 260

Smit-Postma-Haayen / Architecten
1974-1977

De vier blokken waaruit de bibliotheek is opgebouwd zijn op ingenieuze wijze ten opzichte van elkaar geschakeld, in de vorm van een Grieks kruis. Het gebouw is een goed voorbeeld van structuralistische architectuur met een consequente herhaling van volumes en vormen. Door insnijdingen ontstaat er voldoende tussenruimte en dit voorkomt dat het gebouw een massief blok vormt. De met lichtgrijze betonplaten beklede gevels vertonen een grid van vensteropeningen die op ritmische wijze zijn verdeeld.

In 1978-1979 werd achter de bibliotheek een groot magazijn gebouwd, naar ontwerp van dezelfde architecten.

VOORMALIG VERZORGINGSTEHUIS HARDERWIJKSTRAAT 53 t/m 77

Gemeentelijke Dienst
voor de Volkshuisvesting
1975

81

Het voormalige verzorgingstehuis is op de middenas van de Ellekomstraat gesitueerd en op klassiek-symmetrische wijze opgebouwd uit twee vleugels met een iets terugliggend middendeel. Hierin bevindt zich de ingang met balkons erboven. Haaks op het middendeel sluit aan de achterzijde een derde vleugel aan. De betonnen vloeren van de verdiepingen tekenen zich als blauwgrijze banden in de gevel af. Conform de ontwerpvoorstellen van de jaren zeventig heeft de architect er door de verspringingen in de voor-gevel en de teruggelegde bovenste laag voor gezorgd dat dit grote gebouw in een woonomgeving niet massaal overkomt. In 2016 is het verzorgingstehuis getransformeerd tot studentenwoningen, waarbij casco en gevels zijn behouden.

KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK PRINS WILLEM ALEXANDERHOF 5

A. Hagoort (OD 205)
1977-1981

82

Het witte gebouw waarin de Koninklijke Bibliotheek is gehuisvest, oogt als een enorm ongeordend blok, met allerlei hoogteverschillen, inspringingen en hoekige en ronde vormen. Niets is minder waar. Het is zeer ingenieus ontworpen in drie verschillende blokken die doorsneden worden door fietspaden en voetgangersroutes. Op de eerste verdieping zijn deze blokken door een interne ontsluiting met elkaar verbonden. Geheel conform de democratische ontwerpvoorstellen van de jaren zeventig is de hoofdingang niet prominent aanwezig en in de wirwar van straatjes nauwelijks te vinden. De bibliotheek is opgetrokken in gevels van metselwerk, waar vanwege de isolatie witte geribbelde aluminium panelen tegenaan zijn gemonteerd. Hier dankt de bibliotheek zijn markante uiterlijk aan.

83

SPORTHAL 'DE BLINKERD' SEINPOSTSTRAAT 150

Dienst Gemeentewerken
1979-1981

Het opvallende bolle dak van de sporthal bestaat uit een regelmatig patroon van ruimtelijke driehoeken van aluminium. Op de hoeken rust het op zes kolommen. De constructie van deze koepel is gebaseerd op de richtlijnen van de Amerikaanse architect Buckminster Fuller, de uitvinder van deze zeer lichte zelfdragende koepel. Vanaf de jaren vijftig werd het type over de hele wereld toegepast voor grote overspanningen. In Nederland werd de eerste koepel in 1971 gerealiseerd bij Schiphol voor het Aviodome.

De bijzondere koepel met zijn futuristische zilveren uitstraling maakt deze sporthal tot een uniek complex in Den Haag.

84

BUURTHUIS 'VLIETHAGE' RIJSWIJKSEWEG 252

Architectengroep Van Wijngaarden
1982-1983

De beëindiging van de gevel met drie boogjes en de lichtgrijze betonsteen verraden een herkomst uit de jaren tachtig, toen men vaak koos voor halfronde vormen en een lichte steen. Het buurthuis staat in de stadsvernieuwingswijk het Schipperskwartier en is van dezelfde architectengroep die de nieuwbouw voor de wijk heeft ontworpen. Bij het ontwerp is rekening gehouden met de omgeving door de gevel in vieren op te delen, waardoor het zich destijds goed voegde in de rij historische panden. Dat effect is nu teniet gedaan, door de sloop van de belendende woningen.

MUSEON EN OMNIVERSUM STADHOUDERSLAAN 37 / PRESIDENT KENNEDYLAAN 5

W.G. Quist (Architectenbureau Quist)
1980-1985

85

Het ontwerp van architect Wim Quist sluit met zijn verspringende volumes, de gele baksteen en de donkere kozijnen aan bij zijn vermaarde buurman, het Kunstmuseum Den Haag (voorheen Gemeentemuseum) van architect H.P. Berlage. De doosvormige opbouw wordt onderbroken door ronde uitgebouwde trappenhuizen en glazen hoeken, culminerend in het grote ronde Omniversum aan de achterzijde aan de President Kennedylaan.

Door het ingetogen ontwerp vormen de gebouwen een waardig ensemble met het Kunstmuseum Den Haag.

86

**STADHUIS
SPUI 70**
R. Meier & Partners Architects
1986-1995

Het grote stralend witte gebouw is een opvallende verschijning in het centrum van Den Haag. Niet voor niets luidt de bijnaam 'Ijspaleis' die het dankt aan de bekleding met wit gepoedercoate aluminium panelen. Het meest spectaculaire deel is het atrium als het hart van het gebouwencomplex. De ruimte is imponerend en wijds en is één van de grootste overdekte pleinen in Europa.

Het complex is opgedeeld in min of meer losstaande vleugels en gebouwdelen. In de markante cilinder op de hoek van het Spui en de Kalvermarkt is de centrale bibliotheek gevestigd. Hoewel gebouwd in de eerste helft van de jaren negentig, wortelt het stadhuis met zijn witte kleur, de trappenhuizen en de vele hekjes met wit draadraster nog stevig in de jaren tachtig.

**WOONZORGCENTRUM 'MOERWIJK'
TWICKELSTRAAT 120**
Atelier PRO
1987-1988

Het totale complex met het woonzorgcentrum en appartementen is zeer groot en opgebouwd uit verschillende vleugels die rondom drie binnenhoven zijn gegroepeerd. In architectonisch opzicht is de entreegevel het belangrijkste deel waar de toegangen tot het woonzorgcentrum en de appartementen ('Twickelstar') zich bevinden. Deze is vrijwel geheel uitgevoerd in glas waarvan een deel als een waterval naar beneden stroomt. Deze 'waterval' architectuur behoort samen met die van het iets oudere kantoor aan de Platinaweg/Chroomstraat tot de zeldzame voorbeelden in Den Haag (zie 59).

**VOORMALIGE SPORTHAL HALO
LAAN VAN POOT 363**
J. Brouwer (Jan Brouwer Associaties)
1983

De prachtig tegen het Westduinpark gelegen voormalige sporthal van de Haagse Academie voor Lichamelijke Opvoeding (verhuisd naar de nieuwe Sportcampus Zuiderpark) heeft wel iets van een toevallig op aarde gelande UFO. De hal is een goed voorbeeld van utiliteitsbouw in high tech architectuur, een specialiteit van architect Jan Brouwer, die zich richt op innovatie en industrialisatie in de bouw. Hij heeft voor de hal een aluminium sandwichconstructie toegepast die in het zicht is gelaten. De zes spanten waar de binnenzijde aan vast is gemaakt, lopen over het dak en eindigen aan de voorzijde in een opengewerkte constructie van blauwe driehoekige buizen.

87

89

**'KORZO' THEATER(CAFÉ)
PRINSESTRAAT 42-44**
Architektenmaatschap
B. den Dulk & J. van den Brink
1989-1991

Tussen de historische panden aan de Prinsstraat valt het theater op als Post 65 architectuur, maar voegt zich goed in de rij. Afwijkend is dat het niet de gevelrooilijn volgt, maar iets terug ligt en zo een eigen entreegebied creëert. Karakteristiek voor de jaren tachtig zijn de hoekige erkers waarin een balkon is opgenomen en de halfronde cilinder van glazen bouwstenen, waarachter het trappenhuis ligt. In 2011 is het theater verbouwd door 3 TO architecten waarbij de entree naar het theater aan de linkerkant twee lagen hoog is gemaakt zodat de daarachter liggende foyer meer in contact met de straat kwam te staan.

**MUSEUM 'BEELDEN AAN ZEE'
HARTEVELTSTRAAT 1**
W.G. Quist (Architectenbureau Quist)
1992-1994

Dit museumgebouw is bijna onzichtbaar omdat het in duingrond is ingegraven. Architect Wim Quist heeft hier op briljante wijze een synthese tot stand gebracht tussen het nieuwe museum, een historisch monument (het Paviljoen van Wied uit 1826-1827) en kwetsbare natuur (de zeewering). Het museum bestaat uit twee gebogen segmenten met de expositiezalen die op sierlijke wijze het Paviljoen omarmen. De zalen krijgen licht via bovenlichten, patio's en een glazen sheddak. De integratie van het museum in zijn omgeving is afgemaakt door te kiezen voor zandkleurige gevels die harmonieus overgaan in het duinzand.

**CENTRUM INTENSIEVE BEHANDELING
MAX EUWEWEG 8**
J. Brouwer (Jan Brouwer Associaties)
1992

In de architectuur van Jan Brouwer speelt de gevel een belangrijke rol, omdat deze sterk bepalend is voor de uiteindelijke verschijningsvorm. Zo trekken in dit centrum voor geestelijke gezondheidszorg de helblauwe tegels waarmee de gevels bekleed zijn, onmiddellijk de aandacht. De lange gevels worden onderverdeeld in vierkante vlakken, die van elkaar worden gescheiden door een holle betonnen band. In de vlakken zijn op symmetrische wijze de ramen geplaatst. De entree steekt uitnodigend naar voren, met zijn overkapping van heldergele staalprofielen, geflankeerd door rode stalen bankjes. Het centrum is in een vierkant opgebouwd, waarbij vier vleugels rondom een binnenhof zijn gegroepeerd. Erbij hoort een vrijstaande in high tech uitgevoerde sporthal die met het hoofdgebouw is verbonden. Het centrum is een prachtig voorbeeld van industriële vormgeving en high tech materiaalgebruik uit de periode Post 65 dat perfect in de bosrijke omgeving blijkt te passen.

91

Openbare ruimte

92

**WACHTLOKAAL HTM
ZWARTE PAD 5**
S. Karsten
1972-1979

Vloeiende vormen en transparantie kenmerken het wachtlokaal van de HTM bij het begin- en eindpunt van tram- en buslijnen in de duinen bij het Zwarte Pad in Scheveningen. Ronde aluminium buizen steunen het gebogen uitkragende dak dat aan de achterzijde naadloos overgaat in de achterwand. Architect Simon Karsten heeft voor de dakranden geen vlakke platen toegepast, maar ze opgebouwd in drie laagjes, die goed passen bij het luchtige karakter van het wachtlokaal. Het gebouwtje volgt trapsgewijs het geaccidenteerde terrein en is daardoor prachtig ingepast op het smalle stukje duingrond tussen het busplatform en de tramlijnen in.

“
Vloeiende vormen en
transparantie kenmerken
het wachtlokaal van de
HTM.
”

42

93

**VOETGANGERSBRUG
HOOFDSKADE ONGENUMMERD**
Dienst Gemeentewerken
1985

De ijzeren brug rust op twee stevige grijsbetonnen pijlers en is te bereiken via twee trappen, die op een verhoging met drie treetjes staan.

De brug wordt gekenmerkt door een ingetogen en doelmatige vormgeving en past goed in de sobere sfeer van de jaren tachtig. Toch betreft het een zeer evenwichtig en doordacht ontwerp. Zo gaat een zigzag muurtje aan de voet van de trappen naadloos over in de leuning en is in de andere leuning een lantaarnpaal geïntegreerd (model Friso Kramer); een optimale begeleiding van de voetganger bij het betreden van de brug.

**STADSKLOKKEN
DIVERSE PLAATSEN**

R. Bullhorst
(Bullhorst Architecten Stedenbouwers)
1987

94

In 1987 werden 110 stadsklokken met reclamemogelijkheid geplaatst, een ontwerp van architect Rainer Bullhorst, als de winnaar van een door de gemeente Den Haag uitgeschreven prijsvraag. Er zijn er nu nog zo'n 66 over. Het ontwerp van Bullhorst voor de klok is stijlvol en tot de uiterste essentie teruggebracht. De constructie bestaat uit twee evenwijdig aan elkaar gepositioneerde driehoekige roestvaststalen kokerprofielen die vloeiend overgaan in een ronde klok. Op de witte wijzerplaat staat alleen het hoogstnoodzakelijke: streepjes in plaats van cijfers en drie wijzers. Onder de klok is plaats voor een klein rechthoekig reclamebord dat tussen de profielen is geklemd.

43

**KIOSKEN
PLAATS 30, PLETTERIJKADE 65, SCHEVENINGSEWEG 249**
G. Niemeijer en W. van de Kamer
1989-1993

De drie kiosken zijn het resultaat van een prijsvraag die de gemeente Den Haag eind 1988 uitschreef. Basis is een zuil waar een reeks kiosken aan kan worden gekoppeld via een modulair systeem. De kiosken verschillen van elkaar maar zijn in uitvoering en materiaal met elkaar verwant waardoor een duidelijk herkenbare stijl is ontstaan.

Door hun elegante en transparante vormgeving zijn zij een verrijking van het straatbeeld en worden zij nergens als een hinderlijk obstakel ervaren.

95

Overig

CARLTON BEACH HOTEL GEVERS DEYNOUTWEG 201

Architectenbureau Van Nierop en Van den Hoeven
1988-1993

Het markant ontworpen Carlton Beach Hotel markeert de rand van het Scheveningse badleven, als overgang naar de duinen richting Wassenaar. Het hotel ontleent zijn opvallende uiterlijk aan de gevels die als een soort hoge strandstoel vloeiend naar beneden toe uitlopen. Gebogen muurtjes vormen de scheidingswanden tussen de balkons en zorgen

voor een heel speels gevelbeeld. Het grijze beton, de witte hekjes en de blauwe glazen trappenhuizen zijn typerend voor de jaren tachtig en maken het hotel tot een karakteristiek voorbeeld van Post 65 architectuur.

96

97 VOORMALIGE MODEWINKEL KREYMBORG GROTE MARKT 10

F.M. Kramer en C. den Heijer
1965-1966

Op geraffineerde wijze markeert dit gebouw de hoek van twee winkelstraten in het centrum van Den Haag: de Grote Markt en de Boekhorststraat. In de behandeling van de gevels komt de hiërarchie tussen beide straten duidelijk tot uiting: open en transparant naar de belangrijkste straat, de Grote Markt en meer gesloten naar de zijstraat. Opvallend is het fraaie spel van de volumes waaruit het pand is opgebouwd: de insnijdingen en de verspringingen maken het zeer levendig waardoor het zich uitstekend voegt in de bonte rij van historische gebouwen. Het vormt een voorbode van de diversiteit van de jaren zeventig architectuur.

98

Het ontwerp voor het onderstation aan de Nieuwe Schoolstraat is in al zijn eenvoud puur en oprecht. Het grote massieve witte blok met de horizontale verdiepte voegen tussen de prefab betonplaten straalt de ongenaakbaarheid uit die past bij zijn functie. Hier wordt de inkomende hoogspanning getransformeerd tot een lagere waarde. Niet voor niets wordt op elektriciteitsgebouwen altijd met een bliksemschicht gewaarschuwd voor gevaar. Het rechthoekige blok springt aan de achterzijde iets in. Ter hoogte van het punt waar de gevel verspringt bevindt zich op het dak de ventilatiekap met schoepenroosters die over de volle breedte loopt.

ONDERSTATION NIEUWE SCHOOLSTRAAT 20

Bouwkundig Projecten Bureau van de K.E.M.A.
1970

PARKEERGARAGE PRINS HENDRIKSTRAAT 59

Architektenburo C.J. van Harmelen en P. van der Toorn Vrijthoff
1977

Tussen de klassieke negentiende-eeuwse woonhuisgevels valt extra op hoe markant de vormgeving van deze parkeergarage in de smalle Prins Hendrikstraat in het Zeeheldenkwartier is. Overigens zonder dat de gevel uit de toon valt. De naar binnen gevouwen openingen, beschermd door een bakstenen borstwering in het linkerdeel, de raampjes met hun afgeschuinde hoek in het rechterdeel en de witte betonnen banden verraden overduidelijk de speelse vormtaal van de jaren zeventig. Achter het bescheiden geveltje strekt zich een fors volume uit die tussen de percelen diep naar achteren doorloopt. De garage telt vijf parkeerlagen.

99

100

PARKEERGARAGE AMSTERDAMSE VEERKADE 30

Van den Broek en Bakema
1979

De parkeergarage vormt een groot massief blok aan de van oorsprong zeventiende-eeuwse Amsterdamse Veerkade. De achtergevel grenst aan het terrein van de Nieuwe Kerk aan het Spui. De representatieve voorgevel is geleed in verticale muurdammen en horizontale borstweringen, met als luchtige beëindiging gazen trappenhuizen. Hij is van donkerbruine baksteen, die wordt afgewisseld met bruine tegeltjes op de borstweringen. De begane grond is opengesteld; de verticale muurdammen rusten op betonnen kolommen met groeven, waartussen doorkijkjes naar de parkeervakken zijn, nu bekleed met klimop. Hoewel nog geheel in de sfeer van de jaren zeventig, verwijzen de afgeronde kappen aan de bovenzijde al naar de jaren tachtig.

Structuren

BEZUIDENHOUT-WEST

Het buurtje Bezuidenhout-west ligt ingeklemd tussen de Utrechtsebaan en het spoorwegemplacement, op het eerste gezicht een bepaald niet ideale woonomgeving. Het bevond zich midden in het gebied waar de stadsvernieuwingsactiviteiten in de jaren zeventig in volle gang waren.

Sloop en vervanging door kantoren lag voor de hand, maar de bewoners voerden mede vanwege de grote woningnood in de stad actie voor renovatie en later nieuwbouw. Zo is een bijzonder en door grote kantoorco-

lossen en verkeersstromen omgeven solitair woonbuurtje ontstaan, dat prachtig de roerige tijd van de stadsvernieuwing en de betrokkenheid van de bewoners illustreert. De bouw begon vanaf 1978 naar ontwerp van Bram van Hengel van architectenbureau Groep 5. Vanwege de geïsoleerde ligging bedacht hij het concept van een 'positief ghetto'. Bezuidenhout-west wordt gekenmerkt door woongebouwen die in lange gebogen lijnen door de wijk zijn gelegd. De architectuur is vrij strak en sober. Op één van de hoeken, aan de Jan van Riebeeckstraat, priemt het woongebouw 'Witte Anna' in de lucht (zie 28).

KRAAYENSTEIN

Kraayenstein is een klein en geïsoleerd wijkje tussen de Lozerlaan en de Margaretha van Hennebergweg, tegenover het recreatiegebied Madestein. De bouw begon in 1973.

Het stedenbouwkundige plan bestaat uit zeven clusters, met een combinatie van hoogbouw tot achttien lagen die als een muur langs de randen is opgetrokken en laagbouw van maximaal drie lagen. De wijk wordt in tweeën verdeeld door de gebogen Kraayensteinlaan, die in een brede groenstrook is ingebed. De clusters worden omringd door doorgaande wegen, waarbinnen de woningen aan brede woonstraten en rond intieme pleintjes zijn gegroepeerd. Voor fietsers en wandelaars zijn er aparte routes. Het stedenbouwkundige plan is onmiskenbaar volgens het gedachtegoed van de jaren zeventig met de intieme woonerven en pleintjes en ten opzichte van elkaar verspringende woonblokken, maar laat een ingetogener aanpak dan bij Nieuw Waldeck zien. De aanleg is meer lineair en de strakke en zakelijke architectuur kent minder variaties.

NIEUW WALDECK

Nergens komen de idealen van de jaren zeventig beter tot uitdrukking dan in Nieuw Waldeck. Intimiteit, kleinschaligheid, diversiteit en afwisseling kenmerken de aanleg en de architectuur.

Nieuw Waldeck is gebouwd op basis van een in 1974 opgestelde structuurnota van de projectgroep Groot Loosduinen. Brede groenstroken verdelen de wijk in vier ongelijke sectoren en daarbinnen zijn maar liefst 33 clusters met woningbouw ingepast, allemaal met een eigen verkaveling en bebouwing, ontworpen door verschillende architecten. De auto is welkom, maar het wordt hem niet gemakkelijk gemaakt.

Doorgaande wegen ontbreken en de woningen liggen aan doodlopende woonerven en pleintjes, afgewisseld met vijvers en waterlopen die de oude waterstructuren van het voormalige tuindersgebied volgen. De wijk is een goed voorbeeld van een verdwaal- of bloemkoolwijk, waar de argeloze bezoeker maar moeilijk zijn weg kan vinden. De architectuur is zeer gevarieerd met kappen in alle soorten en maten, verschillende venstervormen, aan- en uitbouwen, poorten, terrassen en balkons. Eenheid in verscheidenheid: wat samenbindt is het kleur- en materiaalgebruik als donkere baksteen, hout en dakpannen.

MOLENWIJK

De Molenwijk stamt uit het interbellum toen bouwgrond tussen de Rijswijkseweg en de Haagse Trekvluit gereserveerd werd voor woningwetwoningen. Als onderdeel van het Laakkwartier verzeen daar tussen 1915 en 1921 etagewoningen en beneden- en bovenwoningen aan een recht stratenpatroon, met daartussen binnenpleintjes.

Na de Tweede Wereldoorlog raakte de buurt steeds meer in verval en aan het eind van de jaren zeventig besloot men de Molenwijk ingrijpend te vernieuwen. Geheel volgens de toenmalige democratische aanpak ging het proces gepaard met vele inspraakronden en discussies over de keuze tussen renovatie en sloop. 40% van de woningen zou worden gerenoveerd, maar dit aantal haalde men niet; er bleven slechts 100 van de 1.800 over die niet werden gesloopt. Ook maakte een aantal woningen plaats voor de aanleg van een buurtpark waar men in de Post 65 periode in stadsvernieuwingswijken vaker voor koos, om de omgeving aantrekkelijker te maken.

De Molenwijk is een goed voorbeeld van een wijk waar de stadsvernieuwing voortvarend is aangepakt en waar weinig meer herinnert aan het verleden, al is het stratenpatroon met lange rechte straten geënt op de oorspronkelijke aanleg. Het stedenbouwkundige plan van het zuidelijke deel is van architect Jan Ledderhof.

Gesloopt

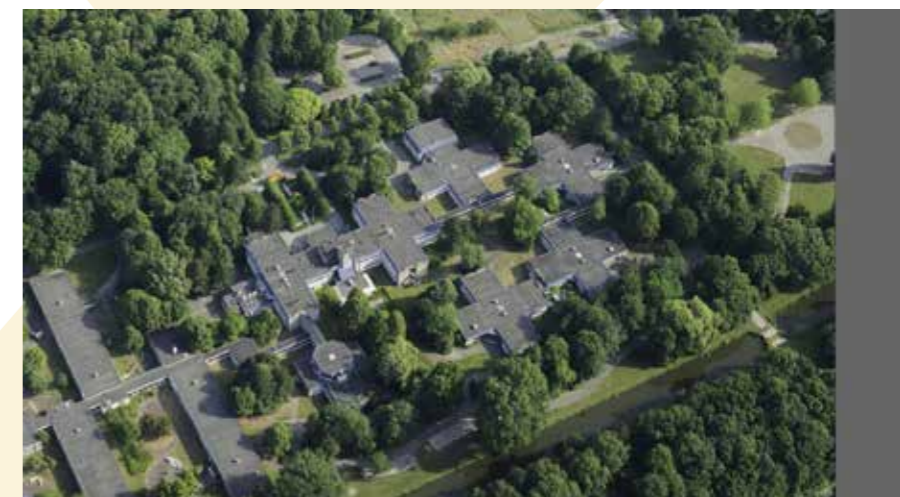
DE ZWARTE MADONNA
C.J.M. Weeber
1985-2007

DR. ANTON PHILIPSZAAL
Van Mourik Vermeulen architecten
1987-2015

LUMMUS NEDERLAND
Van den Broek en Bakema
1965-1988

KLINIEK MONSTERSEWEG
J. Brouwer (Jan Brouwer Associaties)
1973-2018

KANTOOR EQUITY & LAW
Le Grand & Selle
1973-2013

WINKELCENTRUM KIJKDUIN
1980-2019

BRONNEN EN LITERATUUR

Archief bouwtekeningen, gemeente Den Haag.

Baalman, D., *Nederland aan het eind van een millennium. Bouwen en ordenen 1965-2000*, Amsterdam 2018.

Barzilay, M. en R. Ferwerda, *Predicaat experimentele woningbouw 1968-1980*, Amersfoort 2018.

Biggelaar, J. van den, *De lelijke jaren zeventig. Moderne architectuur, publieke perceptie en de vroegtijdige sloop van vier prestigieuze projecten*, Houten 2018.

Boven, C. van, V. Freijser en C. Vaillant, *Gids van de Moderne Architectuur in Den Haag*, Den Haag 1997.

Bullhorst, R., 'Bouwmethoden stadsvernieuwing', in: *NRC Handelsblad*, 30 mei 1985.

Drijver, P., 'Pander', in: *Bouw*, september 1990.

Freijser, V. (red.), *Het veranderend stadsbeeld van Den Haag. Plannen en processen in de Haagse stedenbouw 1890-1990*, Zwolle 1991.

Freijser, V. (red.), *Stad in Vorm. De vernieuwing van Den Haag 1985-2000*, Rotterdam 2000.

Hoeve, J.A. van der, P.C. Lankamp, H.P.R. Rosenberg, E.C. Vaillant en D. Valentijn, *Monumenten Inventarisatieproject Den Haag 1850-1940*, Den Haag 1992.

Oorschot, L.M., *Conflicten over Haagse stadsbeelden*, Delft 2014.

Petri, W.J., 'De herbouw van Scheveningen-badplaats', in: *Cement* nr. 3 (1979).

Postmaa, C., en C. Versteeg (red.), *Den Haag op zijn smalst. Teloorgang van een hofstad*, Den Haag 1979.

Salomonson, A., 'Verderf in Haagse straat weggesaneerd', in: *NRC Handelsblad*, 24-07-1987.

Sluijs, F. van der, *Haagse Stedenbouw. Mijn ervaringen in de jaren 1946-1983*, Utrecht 1989.

Verlaan, T., *De ruimtemakers. Projectontwikkelaars en de Nederlandse binnenstad 1950-1980*, Nijmegen 2017.

Vletter, M. de, *De kritiese jaren zeventig. Architectuur en stedenbouw in Nederland 1968-1982*, Rotterdam 2004.

FOTOVERANTWOORDING

De cijfers verwijzen naar de gebouwnummers.

Teo Krijgsman: 1-3, 5, 6, 8-11, 13-15, 18, 29, 32, 35, 37, 45, 51, 54, 56, 58, 62, 76, 79, 82, 89, 92, 96.

Dick Valentijn: 15, 17, 24, 26, 27, 30, 34, 36, 38, 40-42, 47, 48, 52, 53, 57, 60, 61, 64, 68-75, 77, 78, 83-85, 87, 88, 93, 94, 97-100. Daarnaast foto's op pagina 4, 5 (boven) en 47.

Dienst Stedelijke Ontwikkeling (collectie Haags Gemeentearchief): 4, 7, 20, 33, 39, 43, 49, 59, 65, 67, 68, 95. Daarnaast foto's op pagina 48 en 49 (boven).

Willem Vermeij (collectie Haags Gemeentearchief): 19, 28, 31.

D-Vorm fotografie, Bert Mellink & Lilian Dikker (collectie Haags Gemeentearchief): 12, 16, 23.

D-Vorm fotografie, Bert Mellink & Lilian Dikker (eigen collectie): 44.

Robert Scheers (collectie Haags Gemeentearchief): pagina 48 (onder).

Delta-Phot (collectie Haags Gemeentearchief): 50, pagina 46 (onder).

Funda.nl: 22.

Robbert H. Reijenga: 21.

Fivoor: 90.

Museum Beelden aan Zee: 91.

COLOFON

Dit is een uitgave van de afdeling Monumentenzorg & Welstand van de gemeente Den Haag.

Teksten:

Judith van Hoogdalem
Botine Koopmans

Samenstelling klankbordgroep:

Rainer Bullhorst
Sander van der Ven
Diedrick de Vilder, namens het Haags Monumentenplatform
Laurens Vis, namens het Haags Monumentenplatform

Vormgeving:

Spectrum, Miranda van Hooff

Grafische productie:

Spectrum

Oplage:

1.000 exemplaren

POST 65 ARCHITECTUUR IN DEN HAAG

Woningen &
wooncomplexen

Kantoren &
bedrijfsgebouwen

Kerken

Scholen

Maatschappelijke &
openbare voorzieningen

Openbare ruimte

en meer...

